

Noves aportacions al recull dels florins catalans (I)

R. COMAS I EZEQUIEL
M. CRUSAFONT I SABATER

En publicar el nostre *El florí d'or català, Catalunya, València, Mallorca*, ara fa cinc anys, érem ben conscients que amb el temps s'anirien fent noves aportacions.¹ D'una banda, perquè l'experiència demostra que rarament una sèrie monetària constitueix un capítol tancat, i de l'altra, perquè nosaltres vàrem ésser molt estrictes a l'hora d'admetre peces dubtoses i ens limitàrem a allò que podíem verificar amb plena garantia. En aquest cas, ens va semblar que era una mesura necessària perquè en un tipus monetari que té elements d'identificació tan petits i sovint discutibles és molt fàcil que s'hi esmunyeixin peces mal interpretades que des d'aquell moment tothom malda inútilment per retrobar.

En aquesta ocasió presentarem deu novetats, nou de plenament inèdites i una ja publicada per un de nosaltres (MCS), però que creiem que no ha de mancar en el nostre recull sistemàtic. Afegim un I al final del títol d'aquest article, convençuts que el futur ens reserva noves i inesperades aparicions.

Afegim una A al número anterior de l'exemplar que descrivim, a fi de deixar oberta la possibilitat d'aparició d'altres (B, C, etc.).

Pel que fa a les novetats, n'hi ha de tipus completament nous i n'hi ha de senzilles varietats de llegenda. Ja veurem que no tots troben un encaix còmode ni plenament segur.

1. M. CRUSAFONT i R. COMAS, *El florí d'or català, Catalunya, València, Mallorca*, Barcelona, 1996.

1. FLORÍ MALLORQUÍ DE JOAN I AMB CONTRAMARCA D'ESCUDET CATALÀ

Els florins catalans contramarcats amb escudet català en cairó són extraordinàriament rars. Fins ara, només es coneixia l'exemplar a nom de Martí publicat per Heiss, el nostre núm. 48 (Mallorca, marca petxines) i el publicat per Ferran Calicó Estivill, amb marca d'escac (Barcelona) i nom de rei indesxifrabl. Nosaltres vàrem atribuir aquesta darrera peça a Martí (núm. 40), sobre la base de l'atribució de l'altre tipus conegut, però també podria ésser de Ferran I (sobre el tipus 65) o fins i tot d'Alfons (sobre el tipus 80). Com que Heiss no dibuixà l'anvers de la peça que diu que és a nom de Martí, planava una gran incertesa sobre la cronologia de la contramarca. La peça que presentem ara és indubtablement a nom de Joan. Ha d'ésser de Joan I, tant per la forma IO com per les marques de les petxines, del seu mestre Eimeric. Vegem-ne la descripció:

35A. Florí d'or. Marca principal, de seca: M gòtica (Mallorca).

Marques complementàries: petxines acantonant les figures de l'anvers i del revers. Sobre la petxina de l'esquerra de l'anvers, contramarca d'escudet català en cairó.

a/ S. IOHA-NNES B M (gòtica) Sant Joan, entre escudet-petxina.

r/...ARAG-OR(E)X IO Flor de llir entre petxines.

Pes: 3,3 g Ø: 19,5 mm Inèdit Làmina núm. 1

Ex. c.: Únic (Arxiu Àureo)

L'escudet és de tres pals verticals, amb trama feta d'una línia simple angulosa de dalt a baix que només ocupa els dos espais del mig. L'escudet és en magnífica conservació, mentre que el florí es veu molt gastat. Això indica que la contramarca li fou posada quan ja feia molt temps que circulava i que, poc després d'ésser contramarcats, fou amagat o perdut. Això permet suposar que la contramarca és bastant posterior al temps de Joan I (1387-1396), sense que, malauradament, puguem precisar més la cronologia.

Ignorem, per tant, quan i per què foren posades contramarcades en alguns florins. Generalment, el contramarcats es fa per a autenticar una peça dubtosa i, més rarament (com en el cas dels trentins a la Guerra dels Segadors), per a mudar el valor de la moneda. Però si la mesura de contramarcats hagués estat general, com a efecte per exemple del canvi de valor del 1444, hi hauria moltíssims més florins contramarcats. El fet que l'evidència actual es limiti a tres exemplars suggereix una decisió molt excepcional, sigui per la seva poca durada, sigui per tenir un abast purament local. Podem recordar el cas del contramarcats amb una T dels croats i mitjos croats posada a Tortosa en els darrers mesos de l'any 1641, i que a cau-

sa de la curta durada del contramarcats (dos mesos) i l'abast local de la mesura, només ens ha deixat vuit o deu exemplars com a testimoni.²

Nosaltres havíem pensat en la possibilitat que la contramarca fos una conseqüència de la verificació feta a Barcelona a la Taula del pes dels florins. Hom hi podia acudir si tenia dubtes del pes o de la llei d'alguna peça en concret. Un cop verificada la peça, si la comprovació fos del pes no tindria sentit contramarcars-la perquè ningú podia garantir que la peça no seria retallada en el futur. Però si la verificació era de la llei, sí que tenia sentit. D'altra banda, sembla probable que les verificacions fossin generalment de pes i molt rarament de la llei. També es podria assenyalar la similitud entre aquests escudets i les marques d'escudet català en cairó que trobem en els pesals múltiples barcelonins, tant de croat com de florí. Però també es pot argumentar contra això que tenim dos florins mallorquins contramarcats i només un de barceloní i que, per tant, l'acció de contramarcats és més probablement mallorquina. Cal, doncs, deixar la qüestió en suspens i a l'espera d'alguna notícia documental que ens la pugui aclarir.³

2. FLORÍ MALLORQUÍ DE MARTÍ, VARIANT DE LLEGENDA

Ja hem comentat en altres ocasions que les llegendes de les monedes catalanes són sempre molt regulars, no pas per un fet casual sinó perquè les normatives reials eren molt estrictes en aquest sentit.⁴ Això fa que les varietats de llegenda siguin extremadament escasses i que tingui interès recollir-les. En aquest cas, es tracta d'un dels abundants florins mallorquins a nom de Martí i del temps de Martí amb escac-petxina/Desplà-petxina, i diu ARGO en lloc d'ARAGO:

54 var. 1. Florí d'or. Marca principal de seca M gòtica.

Marques complementàries: escac-petxina a l'anvers i cairó tallat en aspa-petxina al revers.

a/ +ARGO - M AR (AR nexades) Sant Joan entre escac-petxina.

r/ S. IOHA-NNES B M Llir entre cairó p. en aspa-petxina.

Pes: 3,49 g Ø: 19 mm Inèdit Làmina núm. 2

Ex. c.: Únic (Arxiu Àureo)

2. Per a aquestes dues qüestions remetem a M. CRUSAFONT, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors*, Barcelona, 2001, capítols referents a la moneda d'or i a les emissions de Barcelona i de Tortosa.

3. Per a les contramarcas dels pesals vegeu M. CRUSAFONT, *Pesals monetaris de la Corona Catalanoaragonesa*, Barcelona, 1999.

4. No tots els casos són ben documentats, però hi ha una ordinació de Joan I molt explícita sobre aquesta política dels sobirans catalans. Vegeu J. BOTET I SISÓ, *Les monedes catalanes*, vol. II, Barcelona, 1909, p. 174.

3. FLORÍ DE PERPINYÀ DE FERRAN I

Es tracta d'un tipus completament inèdit, per bé que previsible. El rei Joan I va designar l'elm com a distintiu per a la seca de Perpinyà, fixant així una de les marques emprades per aquest taller en temps del seu antecessor Pere III. Malgrat això, i tot i que Mateu y Llopis i Calicó parlen de florins de Perpinyà a nom de Joan I, nosaltres no n'hem pogut trobar en cap fons o collecció, ni n'hi havia a l'arxiu Calicó. Probablement, Calicó seguia allò que havia dit Mateu i aquest dibuixa però no acredita l'existència d'aquest florí.⁵ Per la nostra part, ens trobàvem amb un espai buit entre Pere III i Alfons IV, tot i que la seca de Perpinyà és evident que degué encunyar poc o molt, i que el distintiu no es degué pas modificar perquè retrobem l'elm en els florins núm. 76 i núm. 77 del nostre catàleg. Ja vàrem assenyalar que aquesta persistència de l'elm amb Alfons IV descartava l'anterior hipòtesi d'un de nosaltres (MCS), que atribuïa a Ferran I i a Perpinyà el florí amb escudet i llegenda FERDINANDVS, que finalment vàrem atribuir a Barcelona (núm. 135) d'acord amb noves dades documentals. El florí de Perpinyà de Ferran I havia de dur, doncs, la marca de l'elm i això és el que finalment ens certifica la peça que ha aparegut ara.⁶

66 A. Florí d'or. Marca principal de seca: elm (Perpinyà).
 a/ S. IOHA-NNES.B (elm) Sant Joan, de front.
 r/ + ARAG - O REX FR Llir.
 Pes: 3,44 g Ø: 18 mm Inèdit Làmina núm. 3
 Ex. c.: Únic (subhasta Àureo 19 de juny de 2001, núm. 361)

L'aparició d'aquesta peça comença a cobrir, doncs, un espai buit difícilment explicable i reforça l'atribució a Ferran II de la peça de llegenda FERDINANDVS.

4. FLORÍ DE DUES ESTRELLES D'ALFONS IV, PROBABLEMENT DE PERPINYÀ

Tal com hem dit abans, hi ha dos tipus de florins de la seca de Perpinyà atribuïbles a Alfons IV. El primer porta únicament la marca de la seca de l'elm (núm. 76), i l'altre porta l'elm i, a més, una estrella a la dreta de sant Joan, a l'anvers. Darrerament, va aparèixer en una subhasta estrangera una altra varietat de florí a

5. Sobre la bibliografia general sobre el florí i la seva valoració remetem al lector a l'apartat introductori del nostre *El florí d'or català...*, *op. cit.*

6. Per a la discussió d'aquesta atribució vegeu el nostre *El florí...*, *op. cit.*, p. 136-137.

nom d'Alfons que porta també marca d'estrella, però en aquest cas hi ha dues marques, una a cada banda de sant Joan. La marca de seca no és visible, però és gairebé segur que és Perpinyà. Recordem que els florins del temps d'Alfons i de Mallorca que porten estrelles molt semblants són sempre a nom de Martí, i que quan apareix a Mallorca la marca del sol radiant del tresorer Sarçola aparellat amb algun cas de peça a nom d'Alfons la marca no pren la forma d'una estrella sinó d'un sol radiant, més proper a la seva veritable heràldica personal. Per tant, l'atribució a Perpinyà sembla la solució més lògica, encara que no totalment segura.

77 A. Florí d'or. Marca principal, de seca: elm (?).

Marques complementàries: estrelles o sols a l'anvers acantonant sant Joan, marques del tresorer general Sarçola.

a/ S. IOHA - NNES R (elm?) Sant Joan entre estrelles o sols.

r/ + .ARAG-O REX.A Lir.

Pes: - g Ø: 19 mm Inèdit Làmina núm. 4

Ex. c.: Únic (CP)

Si observem la fotografia, veurem que l'estrella de la part esquerra és molt menys visible que la de la dreta, molt ben marcada. Aquest fet fa de mal explicar, perquè en aquesta zona esquerra la llegenda i la figura del sant apareixen ben marcats. Això ens porta a sospitar si els altres dos florins amb estrella només a la dreta, que tenen zones de desgast i defectes d'encunyació, no serien, en realitat, amb estrella a cada banda i que el desgast progressiu de l'encuny o una encunyació incorrecta hagués fet desaparèixer l'estrella de l'esquerra. Si això fos cert, el nostre núm. 77A seria del mateix tipus que el núm. 77. De moment, però, no ho podem assegurar i caldrà veure altres exemplars que, hem de creure, aniran apareixent en el futur.

5. VARIANT DE LLEGENDA EN UN MIG FLORÍ MALLORQUÍ D'ALFONS IV

Els florins mallorquins d'Alfons IV, però a nom de Martí, són força abundants, i els que porten la marca dels gossos de Descatllar, els que més vegades apareixen. Amb tot, hi ha només una varietat de llegenda catalogada. Ara en presentem una altra.

111 var. 2. Mig florí d'or. Marca principal, de seca: M. gòtica.

Marques complementàries: gos-gos acantonant el sant de l'anvers, heràldica del mestre de seca Descatllar.

a/ S.IOHA - NNI(RS)R M (les N, nexades) Sant Joan entre gos-gos.
 r/ ARAG - REX M Llir.
 Pes: - g Ø: 13 mm Inèdit Làmina núm. 5
 Ex. c.: 27 (26 anteriors + 1 var 2, CP)

En aquest cas, la variant de llegenda és al revers, amb ARAG per ARAGO.

6. MIG FLORÍ INÈDIT D'ALFONS IV DE LA SECA DE MALLORCA

En aquest cas podem donar a conèixer el mig florí corresponent a un florí ja descrit per nosaltres, el núm. 115:

115 A. Mig florí d'or. Marca principal, de seca M gòtica (Mallorca).

Marques complementàries: armes catalanes en cairó acantonant la figura de sant Joan de l'anvers i rectificanc marques anteriors gravades a l'encuny.

a/ S.IOHA - NNE S R M (les N nexades) Sant Joan entre escudets.

r/ ARAGO - REX M Llir.

Pes: 1,69 g Ø: 16 mm Inèdit Làmina núm. 6

Ex. c.: Únic (subhasta Àureo 28 d'abril de 1999, núm. 2229)

S'observa en aquesta peça el mateix que en el florí corresponent: hi havia unes altres marques que han estat corregides pels escudets de la Procuradoria Reial. Cal pensar, doncs, que en prendre el control de la seca, aquest organisme no tan sols va obrir els nous encunys amb els escudets que li són propis, sinó que va fer rectificar els existents.

7. MIG FLORÍ A NOM DE FERRAN, PROBABLEMENT DE BARCELONA

Aquesta peça és la que hem anunciat al principi i que fou publicada a *L'Ardit*, núm. 11.⁷ Es tracta d'un mig florí sense cap mena de marca i a nom d'un rei Ferran. Havent estat trobat a l'Aragó, i no havent-hi, segons ha comprovat l'autor, altres sobirans europeus de nom Ferran i emissors de florins, cal convenir que la peça ha d'ésser de la corona catalanoaragonesa. La solució que proposa l'autor és atribuir-lo a la seca de Barcelona com a mig florí del tipus amb escudet, núm. 135 del nostre catàleg, atribuït a Ferran II. Tenint presents les simplificacions que a voltes s'operen en els mitjos en relació als florins, i que no hi ha cap altre florí ca-

7. M. CRUSAFONT, «Probable mig florí de Ferran II», *L'Ardit*, 11, Barcelona, 1998, p. 26-28.

talà a nom de Ferran que porti el nom del rei complet fora del que hem assenyalat, sembla lògic mantenir aquesta hipòtesi d'atribució.

135A. Mig florí d'or. Sense cap mena de marca.

a/ .S.IOHA - NES.B. Sant Joan, de front.

r/ FERDI - NADVS Llir.

Pes: 1,6 g Ø: 17 mm Crus-Ref. *L'Ardit*. Làmina, núm. 7

Ex. c.: Únic (CP)

L'autor aporta encara com a dada complementària el gran parentiu estilístic entre aquest mig florí i el florí que hem suposat que li correspon.

ADDENDA

Teníem l'article enllestit, i fins i tot les làmines muntades, quan un bon amic ens ha fet arribar tres noves peces ben interessants de la sèrie del florí català. A fi de no haver-ho de reescriure tot, els descrivim en un apèndix.

8. FLORÍ DE PERE III MARCA ROCA (?)

La marca roca és una de les més problemàtiques de Pere III. Mai reproduïda en fotografia abans, vàrem poder finalment donar-ne una imatge nítida gràcies a una peça apareguda molt poc abans del llibre sobre els florins. Ens referim al núm. 11 del catàleg. Aconsellem fixar-se en la fotografia més que no pas en el dibuix, fet abans de retrobar aquest exemplar.

La peça que ara reproduïm porta una marca quadrangular arrodonida que apareix una mica empastada. És per això que no podem assegurar del tot que sigui una roca. Alternativament, però, només hi veiem la possibilitat d'una M gòtica, que seria completament insòlita, ja que no apareix fins als temps de Joan I. Per tant, pensem que hi ha moltes possibilitats que sigui efectivament una roca. Vegem la descripció de la peça:

11A. Florí d'or. Marca principal, d'emissió, roca. Perpinyà.

a/ .S.IOHA - NNES B (roca) Sant Joan.

r/ +.P REX - .ARAGO. Llir.

Pes: 3,45 g Ø: 19 mm Inèdit Làmina núm. 8

Ex. c.: Únic (CP)

L'aparició d'aquesta peça ajuda a caracteritzar la marca roca com a una de les

marques d'emissió de Perpinyà, perquè és en aquest grup de marques que hi trobem sovint les dues formes de llegenda P REX ARAGO i ARAGO REX P, i encara en algun cas P ARAGO REX. L'exemplar que presentem és del tot inèdit, justament perquè la forma de la llegenda és del tipus P REX ARAGO, mentre que els de roca fins ara coneguts eren amb ARAGO REX P. També ajuda a l'adscripció perpinyanesa i al caràcter de marca d'emissió d'aquell taller el seu pes alt, ja que sembla que en aquesta primera etapa es respectà millor la talla fixada.

9. MIG FLORÍ D'ALFONS IV DE PERPINYÀ

Aparició ben oportuna del mig florí perpinyanès d'Alfons el Magnànim amb marca d'estrella només a la dreta. Es tracta del divisor del florí del mateix tipus descobert fa uns anys per Joan Vilaret i núm. 77 del nostre catàleg. La descripció és la següent:

77B. Florí d'or. Marca principal, de seca: elm (Perpinyà). Marca complementària, estrella a la dreta de sant Joan, del tresorer general Sarçola.

a/ .S.IOHA - NNES.B (elm) Sant Joan de front. Estrella a la dreta.

r/ + ARAG - OREX A Llir.

Pes: - g Ø: 16 mm Inèdit Làmina núm. 9

Ex. c.: Únic (CP)

A la fotografia de la peça hi podem veure clarament que només hi ha marca a la dreta. Per tant, podem aclarir el dubte que plantejàvem més amunt en presentar el florí amb estrelles, una a cada banda: hi ha d'haver dues menes o sèries de florins perpinyanesos amb les estrelles del tresorer Sarçola: els d'una estrella a cada banda de sant Joan segons el tipus 77A abans descrit, i els d'una sola estrella a la dreta de sant Joan, com en el cas del florí núm. 77 i del mig florí ara descrit, núm. 77B. Potser es va començar a assenyalar amb dues marques i es passà a una de sola per caracteritzar millor la peça com a perpinyanesa, ja que s'assenyalava amb dues marques a Mallorca i després a València.

10. FLORÍ VALENCIÀ D'ALFONS IV, DUBTÓS

Es tracta d'una peça molt peculiar. És a nom d'Alfons i la podem atribuir a València per les marques marc i card, que només apareixen associades en aquest taller. En canvi, manca la marca de seca corona, pròpia de València, en el seu lloc hi ha un escudet català apuntat com els que trobem als regnats següents de Joan II i Ferran II. Vegem-ne la descripció completa:

9

8

10

Florí d'or. Marca principal, de seca: no en té. Marca d'un escudet català apuntat.
 Marques complementàries: marc i card.
 a/ .S.IOHA - N NES.B. (escudet) Sant Joan entre marc-card.
 r/ +ARAG-. O.REX.A Lliri.
 Pes: 3,33 g Ø: 20 mm Inèdit Làmina núm. 10
 Ex. c.: Únic (CP)

La peça resulta suspecte per moltes raons. En primer lloc, per un aspecte general excessivament pla i d'ampli mòdul. El dibuix del lliri és atípic, amb un coll ample i desdibuixat. La marca de card és una caricatura de l'autèntica i la de marc, de traç prim i insegur. Les lletres són irregulars: vegeu a ARAG la R molt gran, les altres petites. Finalment, l'escudet català és clarament sospitós, perquè només es coneix als regnats posteriors.

El bon aspecte general de la peça, el seu color i bon dibuix fan descartar una falsificació normal. D'altra banda, sembla que la llei és bona. Es tractaria, en tot cas, d'una falsificació oficial, feta després del regnat d'Alfons, potser durant la guerra del s. XV. En aquest sentit, no es pot pas descartar que fos una emissió de guerra de Joan II. Recordem que aquest rei féu diferents assaigs de batre moneda fora dels seus tallers habituals, i que ja coneixem el seu singular florí de Girona. No seria estrany que fes batre peces a nom del seu antecessor Alfons, un monarca indiscutit, en uns moments en què la seva autoritat reial era posada clarament en qüestió. Una anàlisi ajudaria probablement a l'atribució perquè sabem que Joan II féu florins de 16 quirats durant la guerra. Certament, altres interpretacions, o fins i tot la possibilitat d'una falsificació més moderna no es poden pas descartar.

CONCLUSIÓ

Sempre resulta positiu que vagin apareixent novetats que ens ajuden a tenir una visió més completa de les sèries catalanes. En aquest cas podem omplir buits i confirmar hipòtesis anteriors. En una sèrie tan estudiada com la del florí semblava un repte difícil d'assolir.

Agraïm als nostres comunicants l'amabilitat d'haver-nos facilitat el material i haver-nos donat dades com ara pesos i, en alguns casos, fins i tot les fotografies. Com sempre, els amics col·leccionistes i comerciants ens ajuden a anar avançant.